

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE DESPRE RAPORTURILE LUI MIHAI POPESCU CU REVOLUȚIA LUI HOREA

de
GHEORGHE GORUN

Problema instigatorilor la revoluție din timpul marii mișcări sociale din anul 1784, condusă de Horea, este, fără îndoială, un subiect spectaculos dar, în același timp, și riscant. Este spectaculos, fiindcă vizează aspecte obscure ale ei, detalii arareori surprinse de documente. Și, chiar dacă au intrat în obiectivul vreunui act, acesta conține, de obicei, atâtea elemente subiective încât crează mai degrabă impresia unei legende, decît a unui fapt istoric real. Pe de altă parte, este riscant fiindcă o analiză cît de cît corectă a evenimentelor bazate pe aceste elemente subiective poate ușor eșua în superficialitate, și nu neapărat din vina cercetătorului.

Primul cercetător care s-a ocupat îndeaproape de instigatorii la revoluția din anul 1784 este Carl Göllner, care în anul 1936 a publicat un studiu destul de consistent ce viza posibila contribuție la revoluție a lui Mihai Popescu și Salis¹, „emisarii“ cei mai cunoscuți de istoriografie, dar a căror activitate alături de țărani nu poate fi demonstrată, în ciuda unor întinse cercetări documentare. Istoriografia ulterioară aceluia an 1936 nu înregistrează progrese pe această linie, dar odată pusă problema, nu mai poate fi ocolită.

În *Cuvîntul de încheiere* al monografiei dedicate revoluției lui Horea, apărute în 1979, acad. David Prodan consideră necesar să precizeze că revoluția a fost, după părerea sa, de la început și pînă la sfîrșit, o treabă țărănească, din care au fost excluși toți factorii ce ar fi putut juca vreun rol: intelectualitatea, instigatorii, francmasoneria, curtea imperială și însuși împăratul². În ciuda poziției sale intransigente în chestiunea instigatorilor, acad. David Prodan nu poate, totuși, exclude cu desăvîrșire acest eventual aport. Prin urmare, admite că: „Acestea și dacă au fost, n-au putut fi decît tangențiale, periferice, nu de esență“³. Să mai remarcăm și faptul că, pe tot parcursul monumentalei sale opere, acad. David Prodan nu lasă celor doi instigatori notorii — Salis și Mihai Popescu —

---

¹ Carl Göllner, *Participarea emisarilor Mihai Popescu și Salis la revoluția lui Horea*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj*, Cluj, 1936, p.

² David Prodan, *Răscoala lui Horea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, vol. II, p. 706.

³ *Ibidem*.

nici o șansă de a contribui, într-un fel sau altul, la revoluție⁴. Și nu întîm-plător. Nici un act, care a stat la baza foarte abundentei sale documentații nu putea să-l îndemne spre alte concluzii.

Cu cîțiva ani mai tîrziu, beneficiind și de alte perspective documen-tare, acad. Ștefan Pascu nu se arată chiar atît de tranșant: fără a intra în amănunte, vorbind de Salis, admite că acest personaj nu este încă îndeajuns de lămurit⁵, lăsînd să se înțeleagă că problema instigatorilor nu este închisă.

Apariția instigatorilor în timpul desfășurării revoluției lui Horea nu a fost stabilită cu precizie. În aparență „descoperirea“ lor poate fi atri-buită nobilimii, care, neadmițînd să fie considerată ca vinovată de revol-tarea țărănimii ardelene, a căutat — și a găsit în însăși actele de ema-nație imperială — țapi ispășitori. Primul indiciu al unei prezențe străine, neobișnuite, în rîndul țăranilor este oferit de înșiși aceștia. În multe declarații țărănești apar, cu insistență, persoane care, prin detalii vesti-mentare, se detașează de portul cotidian țărănesc obișnuit, fiind remar-cați imediat de martorii oculari⁶. Mentalul țărănesc începe să lucreze și, încercînd să legitimizeze mișcarea, vîd în aceste persoane trimiși impe-riali, „emisari secreți“, ofițeri imperiali, care ar juca rolul unor consi-lieri, „sfătuitori“, pe lîngă conducătorii revoluției. Această autosugestio-nare colectivă își are, foarte probabil, originea în afirmația lui Horea că ar fi în posesia unui ordin imperial de înarmare și militarizare a iobă-gimii ardelene, pe care Cloșca l-ar fi arătat mulțimii la Brad și Mes-teacăn, cu cîteva zile înainte de izbucnirea revoluției.

Printre amănuntele vestimentare care sar cel mai adesea în ochii martorilor sînt: căciula cu chivără verde sau roșie „așa cum poartă și sol-dații“, hainele împodobite cu fir de aur și, mai rar, și numai în cazul martorilor cu o instrucție cît de cît mai înaltă, că persoana ar fi știutoare de carte. Pe de altă parte, apariția așa-zisilor instigatori este semnalată cel mai adesea din Zarand, zonă aflată sub comanda operațională a lui Crișan⁷, pe unde a acționat, spre exemplu, și Ion Fîrțală zis și Frunzilă,

⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 285, 322, 363—366, 368, 369, 440, 443, 449, 456, 477, 478, 492, 508, 535, 536, 540, 543, 553—555, 561, 574, 590—592; vol. II, p. 29, 181, 300, 332, 346, 378, 379, 392, 437, 649—651, 663, 665—667, 677, 685, 703, 704.

⁵ Ștefan Pascu, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, Editura Mi-litară, București, 1984, p. 225.

⁶ David Prodan, *op. cit.*, *passim*. În cursul anchetei făcute de juratul din Vașcău al comitatului Bihor, Adam Varasdy, împreună cu provizorul domenal Francisc Szotoczky, în 16 noiembrie 1784, preotul din Acuia, Popa Dumitru, a remarcat prin-tre răsculații veniți în satul lor „un om de statură mijlocie, cu fața curată, blond, cu ochii negri, într-un suman lung, alb, fără postav, cu căciula îmblănită din postav de culoare verde, așa cum poartă soldații“, pe care martorul îl crede știutor de carte. Documentul în Hajdu-Bihar megyei levéltár, *fond Biharmegyei közgyűlést iratai* (Arhiva județului Hajdu-Bihar, *fond Actele congregației comitatului Bihor*, în continuare A.J.H.B., *fond Actele BH*), dosar IV.A.11.1., fascicol II-1/C, f. 249—250, menționat și de David Prodan, *op. cit.* I, p. 303 (după *Caielele de documente* co-piate de Nicolae Denșușianu în arhivele din Transilvania și Ungaria, vol. XXIX, f. 94—95, aflate la Biblioteca Academiei R. S. România din București, la secția de manuscrise).

⁷ În cursul primăverii anului 1984 am găsit în Biblioteca Episcopiei Reformate din Debrecen (R. P. Ungară) 55 de scrisori ale unor persoane — mai ales preoți reformați, dar și funcționari comitatensi — din aria răscoalei lui Horea, mai ales

om cu știință de carte și cunoscător al mai multor limbi, care a servit și în armată și a călătorit prin multe părți⁸. Prins mai târziu decât principalii conducători, a încercat să reaprindă mișcarea în primăvara anului 1785; ar fi putut fi luat drept „străin” de către localnici, drept „emisar” al rășcoalei. Desigur, în lipsa unei descrieri precise a acestor instigatori, precum și a lui Frunzică, este greu a pune semnul egalității între cei doi termeni ai ecuației. Dar credem că în împrejurările revoluției, când mase mari de oameni se deplasează pe spații geografice mai întinse decât în mod obișnuit, când în lumea satelor vin persoane necunoscute, puteau fi luați drept „emisari secreți”, sau instigatori, chiar și țărani care aveau eventual un nivel socio-cultural mai înalt decât media.

Imediat după izbucnirea revoluției lui Horea relatările ce provin din mediu nobiliar nu vorbesc încă de instigatori. Iar prima referire la instigatori se face abia în 10 noiembrie 1784, în scrisoarea baronului Ștefan Kemény către baronul Wolfgang Bánffy⁹, deci din *afara* ariei revoluției, dar din mediul nobiliar conducător al Transilvaniei, din cercurile grupate în jurul guvernului.

Pe de altă parte, în părțile ardelenе vestice găsim prima referire nobiliară la instigatori aproape imediat după izbucnirea revoluției. La 3 noiembrie 1784 vicejudele nobiliar din Pleșcuța, aparținând comitatului Arad, numit Clement Kozma, îl informează pe Francisc Szotoczki, provizorul domeniului din Vașcău că „... la 1 noiembrie... s-a strecurat în comitatul nostru (venind) dinspre moți, acel vestit și renumit seductor Salis, care a ciștigat inima poporului de rînd; a răsculat poporul de rînd într-o asemenea măsură, încît au început să omoare, să ardă și să pustiască nobilimea, *despre care spun că nu mai există*...”¹⁰ Nici un cuvînt despre Horea, sau ceilalți conducători, meritul exclusiv al izbucnirii rășcoalei fiindu-i atribuit lui Salis! Și tot din comitatul Arad pornește pentru prima dată — sub forma unui desen — emblema cu inscripția „Horia Rex

din Zarand, care aveau legături — oficiale sau personale — cu această episcopie. Respectivеle scrisori au fost semnate de Kormos László, *A Türelmi Rendelet és a tiszántúli protestánsok* (Edictul de toleranță și protestanții de dincolo de Tisa), în *A debreceni Déri Múzeum évkönyve*, 1980, Debrecen, 1982, p. 147, nota 48. Custodele colecției de manuscrise a bibliotecii ne-a dat spre cercetare, în sala destinată acestui scop în chiar incinta Colegiului reformat din Debrecen, manuscrisul cu cota 472, de fapt un coligat de dimensiuni mari (aproximativ 60×45 cm), care conținea scrisorile amintite. Dar, după o consultare de 20 de minute, la indicația conducerei Episcopiei Reformate din Debrecen, manuscrisul ne-a fost retras și interzisă cercetarea lui. Orice dialog cu conducerea numitei episcopii pe tema manuscrisului ne-a fost blocat. Nu a fost luată în considerare nici aprobarea scrisă a liberei cercetări a fondurilor bibliotecii episcopiei amintite, eliberată pe numele nostru de autoritatea de stat care se ocupă cu problemele bisericilor din Ungaria. (Országos Egyházügyi Hivatal — Oficiul de stat pentru problemele bisericilor). Singura explicație furnizată de conducătorul bibliotecii, ca și cum ea ar veni din partea conducătorului de atunci al Episcopiei Reformate din Debrecen, a fost aceea că conținutul scrisorilor aruncă o pată asupra istoriei bisericii reformate din acea vreme. Oare pot fi considerate acestea drept o autocritică în perspectiva celor 200 de ani care au trecut de atunci? Deși am fi preferat să judecăm noi aceasta, pe baza consultării scrisorilor, care, foarte probabil, pot să iasă la iveală și din alte fonduri arhivistice, care nu sînt închise cercetării științifice.

⁸ David Prodan, *op. cit.*, II, p. 551—553.

⁹ *Ibidem*, I, p. 440.

¹⁰ A.J.H.B., *fond Actele BH*, dos. IV'A.1/b, nr. 1436, fascicol III, 1784, cutia 171.

Daciae“ și o inimă străpunsă de un pumnal¹¹, devenită mai nou atît de celebră, cu toate că ea este în întregime o invenție nobiliară ce voia să demonstreze Consiliului Locumtenențial din Buda și, prin el, Curții imperiale, semnificațiile naționale și politice ale mișcării românești și nu cele sociale, reale, care ar fi atras pînă la urmă învinovățirea nobilimii ca principală cauzatoare a răscoalei.¹²

Este foarte ușor de stabilit cum au devenit Minai Popescu și Salis instigatori la răscoală, cum de alegerea nobilimii i-a vizat pe cei doi. Fiindcă dintre cei care erau dați în urmărire de poliția secretă imperială în toamna anului 1784 numai ei doi puteau fi puși în legătură cu mediul țărănesc din Transilvania: Mihai Popescu fiindcă era român și se găsea în serviciu militar rusesc, iar Salis fiindcă era suspectat de recrutarea țăranilor români de aici în folosul regimului țarist.

La 23 septembrie 1784 este trimisă tuturor comitatelor descrierea lui Ignatz Christian Herzog, care s-a autonumit și Iulius Ignatz Salis von Salfeld, de 39 ani, originar din Silezia, cu fața deschisă, cu ochi negri, numai că era brunet¹³! Ordinul poliției vieneze este expediat de Consiliul Locumtenențial din Buda la 5 octombrie 1784 și a putut ajunge la comitate cu două săptămîni înainte de izbucnirea răscoalei lui Horea,

¹¹ Magyar Országos Levéltár Budapest, *Helytartótanács levéltára*, „C“ szekció (Arhiva Națională a Ungariei Budapesta, Arhiva Consiliului Locumtenențial, Secția „C“, în continuare A.N.U., s. C.L.) C. 44 (Dep. pol. com.), 1785, *fond 292, passim*. Dintre comitatele ardelenе vestice cea mai intensă corespondență cu Consiliul Locumtenențial despre revoluția lui Horea a avut-o comitatul Arad, care nu s-a limitat numai la expedierea rapoartelor curente, cerute de obișnuita procedură sau, eventual, pretinse de Consiliul Locumtenențial, ci s-a străduit să ofere Consiliului informații suplimentare, ba chiar a și manipulat informațiile pentru a obține măsuri de reprimare, sau de anihilare a țăranimii, după propria dorință. Aceasta i-a atras chiar, pînă la urmă, și observații din partea comisarului imperial, contele Anton Jankovics (*Ibidem*, *fond 290* și C.53 (Dep. publ. pol.), 1785, *fond 13, passim*).

¹² Nobilul bihorean Gabriel Baranyi nu își face iluzii cu privire la cauzele reale ale răscoalei lui Horea. Într-o scrisoare din 29 noiembrie 1784, trimisă din Mișca, lui Ioan Beöthy, primul vicecomite al comitatului Bihor, îi scrie acestuia: „În fața celui căruiu îi este cunoscut felul în care sînt chinuți iobagii din Transilvania de către stăpînii lor de pămînt, nu există mirare pentru faptul că aceia sînt atît de predispuși la asemenea extremități“. Pe de altă parte, Gabriel Baranyi nu amintește de posibilitatea ca răscoala să fi fost provocată de instigatori, ori fiindcă ideea aceasta nu ajunsese pînă la el, ori fiindcă a considerat-o atît de ne-realistă, încît n-a mai crezut a fi necesară a o aminti într-o epistolă foarte deschisă și sinceră, scrisă unui membru al familiei sale și de la care voia să afle de fapt chiar adevărul despre răscoală (A.J.H.B., *fond Actele BH*, dos. IV.A.11.1., fascicol II-1/C, f. 302—303, De fapt nici celălalt partener la menționatul schimb epistolar, primul vicecomite al comitatului Bihor, Ioan Beöthy, care peste cîteva luni va fi distins de împăratul Iosif al II-lea cu titlul de consilier imperial pentru eficiența măsurilor luate pentru limitarea efectelor răscoalei asupra Bihorului, nu crede nici el că revoluția lui Horea ar fi provocată de instigatori. În raportul său din 11 noiembrie 1784, adresat Consiliului Locumtenențial, Ioan Beöthy îl amintește pe *famosul seductor Salis*, dar numai în contextul explicațiilor pe care le furnizează asupra modului în care a fost informat de izbucnirea mișcării. Beöthy a aflat de debutul răscoalei din scrisoarea lui Clement Kozma din Pleșcuța, care a fost trimisă provizoriului din Vașcău; expeditorul ei a afirmat, într-adevăr, că țăranii au fost răsculați de Salis. Dar în rapoartele următoare trimise Consiliului Locumtenențial — cunoscute pînă la ora actuală și publicate de noi — nu mai face nici o menționare a posibilitilor instigatori (V. Gheorghe Gorun, *Rapoartele comitatului Bihor din timpul răscoalei lui Horea*, în *Crisia*, XVII, Oradea, 1987, p. 252—261).

¹³ A.J.H.B., *fond Actele BH*, dos. IV.A.1/b, nr. 1580, fascicol III, 1784, cutia 172.

fiind, deci, încă proaspăt în memoria administrației nobiliare comitatense¹⁴.

Circulara de urmărire a lui Mihai Popescu este datată 2 noiembrie 1784¹⁵, din această cauză el este inclus de nobilime pe lista suspectilor mai târziu. Cariera lui de instigator la răscoală este ușurată și de mențiunea din circulară că posedă o uniformă militară rusească, mențiune ce stimează fantezia nobilimii, ce nu putea scăpa prilejul să distingă în spaatele lucrurilor și o relație pravoslavnică.

Dacă avem în vedere contribuțiile lui Carl Göllner și David Prodan, precum și considerațiile noastre de mai înainte, nici nu mai este necesar să subliniem că nici Mihai Popescu și nici așa-numitul Salis nu au fost instigatori, contribuția lor la răscoală lui Horea fiind imaginară. Numai că lucrurile nu stau întocmai așa, cel puțin în ceea ce-l privește pe Mihai Popescu.

Severa supraveghere a drumurilor, podurilor și punctelor obligatorii de trecere, instituită cu ocazia răscoalei lui Horea, nu a întârziat să-și aducă rezultatele. La mijlocul lunii decembrie sînt interceptați în orașul liber Debrecen — aflat pe teritoriul comitatului Bihor, căruia nu îi era subordonat administrativ — două persoane aflate în trecere: Mihai Biró și Iosif Imre. La controlul actelor de liberă trecere aceștia au prezentat un pașaport comun, eliberat de magistratul capitalei imperiale, Viena, perfect valabil¹⁶. Cei doi se găseau în drum spre casă, venind de la Viena, unde cel de-al doilea fusese în audiență la împărat, căruia îi prezentase o petiție.

La o mai atentă cercetare a celor doi călători, s-a găsit un act scris cu litere chirilice și semnat — cu litere latine — „Lieutenant de l'armée de Rusie Mihail de Popescul”¹⁷. Bineînțeles, cei doi călători au fost arestați și cercetați de judele substitut al orașului Debrecen. Ni s-au păstrat ambele procese verbale luate cu ocazia interogatoriilor separate la care au fost supuși cei doi călători¹⁸ și care au fost înaintate, împreună cu actul semnat de „Mihail de Popescul”, Consiliului Locumtenential de la Buda, la 24 decembrie 1784¹⁹.

Interogatoriul luat în zilele de 23 și 24 decembrie 1784 lui Mihai Biró este peste măsură de interesant, oferind informații noi referitoare la presupusul instigator la răscoală Mihai Popescu. Aflăm că Mihai Popescu nu a fost originar din Țara Românească sau Moldova, ci era ardelean, din Brașov, și provenea dintr-o familie de negustori pe care Mihai Biró îi consideră greci. După spusele lui Biró, mama lui Popescu mai locuia încă în acel moment la Brașov.

Mihai Popescu și-a făcut școala — probabil primară — la Brașov, fiind coleg cu Mihai Biró. Amănuntul este ciudat, fiindcă diferența de vîrstă între cei doi era nu mai puțin 10 ani...! Probabil că au urmat cursurile aceleiași școli brașovene, dar în ani de studii diferiți. După terminarea școlii, cei doi s-au pierdut din vedere. S-au reîntîlnit după mai

¹⁴ *Ibidem*.

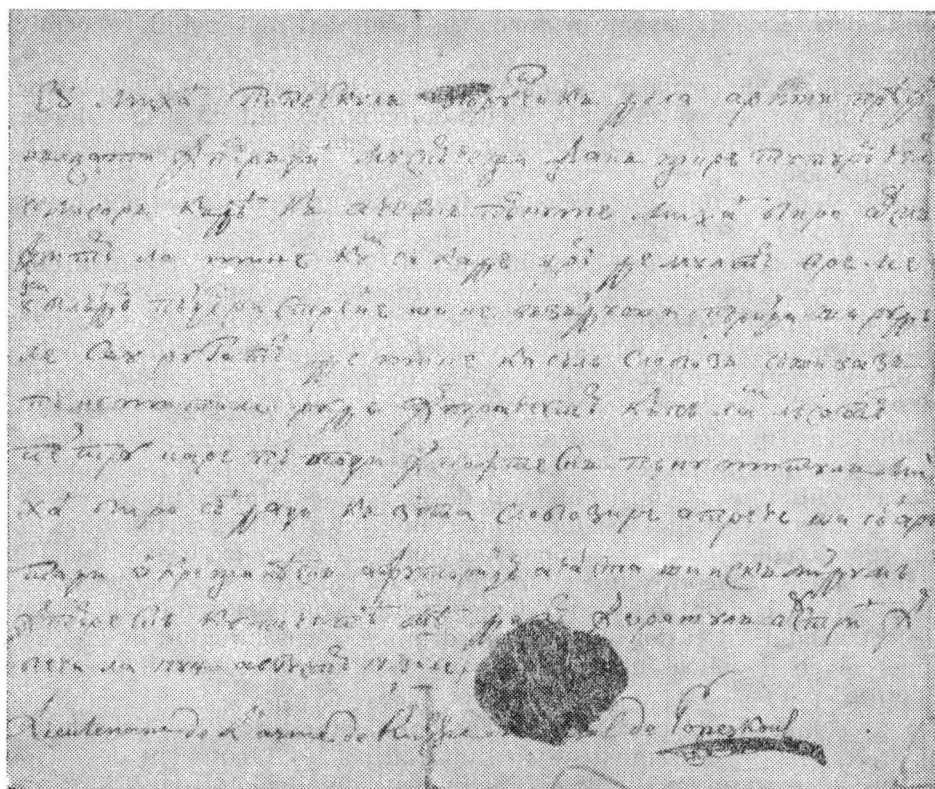
¹⁵ *Ibidem*, nr. 207, fascicol I, 1785, cutia 172.

¹⁶ A.N.U., s.C.L., C.53 (Dep. publ. pol.), 1784, *fond* 13, pachet 151, f. 97.

¹⁷ *Ibidem*, f. 98.

¹⁸ *Ibidem*, f. 100—102 și 103—105.

¹⁹ *Ibidem*, f. 106—107.

mulți ani la Iași, unde Mihai Popescu, acum ofițer în armata țaristă, a venit — în compania unor ofițeri polonezi din aceeași armată — să prezinte felicitări voievodului de atunci al Moldovei, Alexandru Mavrocordat. Mihai Biró ajunsese la Iași ca însoțitor al unui inginer militar, cu rangul de căpitan — foarte probabil austriac. După întâlnirea celor doi foști colegi, Mihai Biró intră în slujba lui Mihai Popescu, ce urma să facă o călătorie mai lungă prin Europa Centrală, având ca destinație finală Viena. Mihai Biró, doritor a vedea țări și a învăța limbi străine, îl urmează în calitate de valet.

În aprilie 1784 cei doi au pornit din Iași, cu diligența, pe un traseu ce a atins Camenița, Lemberg și Cracovia, ajungând la Viena în jurul datei de 20 mai a aceluiași an. În ce privește motivul călătoriei lui Mihai Popescu la Viena, valetul său nu știa mare lucru, decât că voia să învețe acolo limba... franceză! După știința sa, Popescu cunoștea limbile germană, italiană, rusă și română (nu și greacă, va fi fost într-adevăr greaca limba sa maternă și, prin urmare, Mihai Biró nici nu o mai amintește?). În ceea ce privește durata călătoriei, este ciudat că de la Lemberg și pînă la Viena ea a durat aproximativ o lună, fapt care a trezit curiozitatea anchetatorilor.

După ce servește în slujba lui Mihai Popescu în jur de două luni în Viena, cei doi se despart. Această despărțire este și ea curioasă. Mihai

Biró afirmă că a găsit o slujbă mai bună — nu spune unde — și a voit a-l părăsi pe Popescu. Numai că acesta nu s-a arătat dispus a-l elibera din serviciu; altercația se termină în fața unui tribunal, care hotărăște ca Mihai Biró să fie lăsat să plece de fostul său coleg de școală. Între timp Mihai Biró s-a întâlnit la Viena cu Iosif Imre, pe care necazurile l-au dus pînă la împărat. Din interogatoriu nu putem deduce dacă Mihai Biró a profitat de slujba mai bună pe care a găsit-o. Aproape sigur că nu, întrucît imediat după ce încetează serviciul la Mihai Popescu, solicită de la magistratul orașului Viena un pașaport pentru a putea să se întoarcă acasă în Transilvania. În ziua de 1 septembrie 1784 i se și eliberează pașaportul solicitat²⁰. Și totuși nu părăsește Viena, așteptînd pînă în luna noiembrie a aceluiași an.

Din interogatoriile care li s-au luat lui Mihai Biró și Iosif Imre rezultă că ei au pornit din Viena spre casă, dar aceasta nu s-a putut întîmpla mai înainte de plecarea, din același oraș, a lui Mihai Popescu. Coroborînd informațiile din cele două interogatorii, deducem că cei doi au putut părăsi Viena în primele zece zile ale lunii noiembrie, la scurtă vreme după Mihai Popescu. În schimb este mai mult decît evident că atît traseul lui Popescu, cît și al celor doi secui este identic: Viena, Bratislava, Pesta, urmînd să intre prin Bihor în Transilvania. Numai că cei doi călători au fost opriți la Debrecen, în timp ce Mihai Popescu a putut trece mai departe, ajungînd la Cluj și de acolo, pe drumul cel mai scurt, spre nord-est, înspre Moldova.

După părerea lui Iosif Imre — al cărui interogatoriu nu aduce prea multe lămuriri semnificative, dar confirmă spuselor lui Biró — despărțirea lui Mihai Biró de fostul său stăpîn s-ar fi datorat refuzului lui Biró de a-l urma pe Mihai Popescu în Rusia, unde acesta urma să se întoarcă. Precizare importantă, Mihai Popescu nu voia să meargă la București, cum susține David Prodan²¹, ci, prin Moldova, în Rusia. Și tot Iosif Imre întărește că la despărțire Mihai Popescu i-a dat lui Mihai Biró scrisoarea pentru care au fost reținuți amîndoi.

Arestarea celor doi călători este relatată de Iosif Imre în următoarea formă: găsindu-se la Debrecen de o săptămînă, Iosif Imre, lipsit de resurse pentru a-și putea continua drumul, s-a dus la mai multe persoane de care avea cunoștință, pentru a le cere bani de drum. Ajungînd și la judele Gheorghe Timáry, acesta l-a pus să se legitimizeze. Neavînd asupra sa nici un act — i s-a spus la Viena că rezoluția imperială de pe petiția sa era suficientă pe drumul de întoarcere — l-a dus în fața judeului și pe Mihai Biró. Controlat prin surprindere, se găsește printre hîrțile aflate asupra sa și scrisoarea semnată de Mihai Popescu, după care amîndoi sînt arestați pe loc.

Ajungînd, în fine, și la problema scrisorii semnate de Mihai Popescu, analiza textului acesteia reliefează faptul că ea este de fapt o recunoaștere a slobozirii lui Mihai Biró din slujbă, în urma verdictului tribunalului vienez, dar fără a se referi la acesta. Ceea ce intrigă însă în această scrisoare este partea a doua a ei, în care Mihai Popescu invită pe cei care o

²⁰ *Ibidem*, f. 96, pașaportul vienez a lui Biró.

²¹ David Prodan, *op. cit.*, II, p. 704. Precizarea este importantă, fiindcă D. Prodan susține că Mihai Popescu a fost obligat să meargă spre Bucovina tocmai din cauza revoluției lui Horea.

vor citi „... să-i dați cuvenită slobozire a trece și să arătați o creștinească ajutorință“ purtătorului scrisorii, Mihai Biró, care este chiar nominalizat în ea.²² În mod firesc ne întrebăm cui i-a adresat Mihai Popescu cererea de a i se da voie lui Mihai Biró să treacă spre casă? În nici un caz nu autorităților comitatelor prin care acesta urma să treacă. Un act scris în limba română, cu caractere chirilice, semnat de un ofițer — cu nume de rezonanță românească — al armatei rusești nu putea fi luat în considerare decât într-un mediu românesc, întrucît în oricare alt mediu ar fi stîrnit adversități.

Singura explicație plauzibilă a rațiunii pentru care această scrisoare a fost scrisă este că ea s-a adresat autorităților românești instaurate în timpul răscoalei lui Horea, drumul lui Mihai Biró — și a însoțitorului său — urmînd să treacă, în mod obligatoriu, prin ținuturile cuprinse de răscoală. A fost un act de liberă trecere numai prin ținuturile răscolate.

Într-adevăr, se cunoaște faptul că în cursul răscoalei țărani închid drumurile, iau măsuri proprii de pază ca nici un străin să nu poată pătrunde sau circula necontrolat prin ținuturile aflate sub controlul răsculaților. Iar dacă un străin, necunoscut de colectivitățile prin a căror localități urma să treacă, voia să circule în acea regiune, a primit „pașaport“ ca acela pe care l-a publicat David Prodan²³ și care a fost semnat de Popa Popovici și Popa Costandin din Crișcior la 10 noiembrie 1784.

În linii mari „pașaportul“ emis de cei doi preoți din Crișcior și actul în discuție semnat de Mihai Popescu sînt aproape identice. În mod firesc, acest din urmă document a avut și el sens de pașaport, bilet de liberă trecere, a cărui valabilitate era actuală numai în teritoriile cuprinse de revoluției lui Horea. Dar actul semnat de Mihai Popescu *a fost dotat în 14 august 1784, cu zece săptămîni înainte de izbucnirea răscoalei din 1784*. Și atunci apare, în mod firesc, întrebarea: a știut Mihai Popescu de răscoala țărănească din Transilvania cu mai bine de două luni înaintea izbucnirii ei? După toate probabilitățile a știut și, prin urmare, a avut tangențe cu activitatea de pregătire a ei, chiar dacă după izbucnirea acesteia, în împrejurările cunoscute, nu a mai putut avea legături cu răsculații.

În lipsa altor informații documentare cît de cît sigure, nu ne putem aventura în discuția aportului lui Mihai Popescu la răscoala lui Horea, la implicațiile pe care acest fapt, de netăgăduit, le-a avut în debutul mișcării și nici a face speculații — fiindcă mai mult de atît nu se poate face în stadiul actual al cercetărilor — în jurul problemei forțelor pe care le-a reprezentat Popescu în mișcarea românească din ultimul sfert de veac XVIII. Sînt necesare cercetări noi, mai ales în arhiva poliției secrete vieneze, care să releve motivele pentru care această instituție imperială l-a urmărit, de la bun început, pe Mihai Popescu, precum și legăturile acestuia la Viena cu mișcarea francmasonică, eventual cu mediul micilor funcționari de la cancelaria aulică, de felul lui Mehesi, care s-au arătat de atîtea ori gata să ajute inițiativele țărănești în general și românești în special. Cu siguranță că rezultatele viitoare vor aduce lămuriri asupra activității de pregătire a revoluției lui Horea, fază care pînă la ora actuală este învăluită în tăcere.

²² A.N.U., s.C.L., C.53 (Dep. publ. pol.), 1784, *fond 13*, pachet 151, f. 98.

²³ David Prodan, *op. cit.*, I, p. 304—305.